

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-yil 3-son

VOLUME 3 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.3.

Crossref
Content
Registration

ISSN: 2181-1938

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence

DOI: <https://dx.doi.org/10.51788/tsul.jurisprudence.3.3./VWEF5280>
UDC: 342.61(042)(575.1)

O'ZBEKISTONDA SUD PRETSEDENTI: HUQUQIY ANIQLIK VA STARE DECISIS DOKTRINASI

Xodjayev Baxshillo Kamolovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti prorektori,
professor v. b., yuridik fanlar doktori
ORCID: 0009-0000-2609-0807
e-mail: bakhshillo.khodjaev@tsul.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston sharoitida sud pretsedentini qo'llash istiqbollari muhokama qilingan. Anglo-sakson va romano-german huquq oilalariga mansub xorijiy huquq tizimlari misolida qiyosiy tahlil va tadqiqot ishlari olib borilgan. O'zbekiston Respublikasida "yozma huquq" tizimi amal qiladi hamda Buyuk Britaniya va AQSh huquqiy tizimlaridan farqli ravishda, bu sud pretsedenti tizimi huquqiy ahamiyatga ega emas, ya'ni ma'lum bir ish bo'yicha qabul qilingan sud qarori boshqa xuddi shunday ish bo'yicha huquqiy ahamiyatga ega bo'lmaydi. Shu sababli maqolada sud pretsedenti doktrinalari tahlil qilinib, romano-german huquq oilasiga mansub bo'lgan O'zbekiston huquq tizimiga sud pretsedentini qaysi huquq doktrinasi asosida kiritish mumkinligi bayon qilingan. O'zbekiston kabi romano-german huquq oilasiga kiruvchi Germaniya va Rossiyada ham sud pretsedenti qonun emas, balki qonundan keyin turuvchi normativ-huquqiy tusga ega bo'lmagan huquq manbasi hisoblanadi. Shu tufayli uni respublikamizda amalga oshirishning huquqiy mexanizmlari yuzasidan taklif va tavsiyalar bildirilgan.

Kalit so'zlar: anglo-sakson, huquq manbasi, pretsedent, sud pretsedenti, romano-german, stare decisis doktrinasi.

СУДЕБНЫЙ ПРЕЦЕДЕНТ В УЗБЕКИСТАНЕ: ПРАВОВАЯ ОПРЕДЕЛЕННОСТЬ И ДОКТРИНА STARE DECISIS

Ходжаев Бахшилло Камолович,
доктор юридических наук, и. о. профессора,
проректор Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются перспективы применения судебного прецедента в условиях Узбекистана. Сравнительный анализ и исследование проводились на примере зарубежных правовых систем, принадлежащих к англосаксонской и романо-германской правовым семьям. В Республике Узбекистан действует система «писаного права», и в отличие от правовых систем Соединенного Королевства и США эта система судебного прецедента не имеет юридического значения, то есть решение суда, принятое по определенному делу не имеет юридического значения в другом аналогичном деле. По этой причине в статье анализируются доктрины судебного прецедента и разъясняется, какую правовую доктрину можно использовать для введения судебного прецедента в правовую систему Узбекистана, относящуюся к романо-германской правовой семье. В Германии и России, также входящих в романо-германскую правовую семью, как и Узбекистан, судебный прецедент – это не закон, а источник права, не имеющий после закона нормативно-правовой окраски. В связи с этим были сделаны предложения и рекомендации относительно правовых механизмов его реализации в нашей республике.

Ключевые слова: англосаксонский, источник права, прецедент, судебный прецедент, романо-германский, доктрина stare decisis.

COURT PRECEDENT IN UZBEKISTAN: THE DOCTRINE OF LEGAL CERTAINTY AND STARE DECISION

Khodjayev Bakhshillo Kamolovich,
Vice-Rector of the Tashkent
State University of Law
Doctor of Law, Acting Professor,

Abstract. *This article discusses the prospects of applying court precedent in the circumstances of Uzbekistan. Comparative analysis and research were carried out on the examples of foreign legal systems belonging to the Anglo-Saxon and Romano-German legal families. In the Republic of Uzbekistan, the system of “written law” applies, and unlike the legal systems of the United Kingdom and the United States, this system of court precedent does not have legal significance; that is, a court decision made in a certain case does not have legal significance in another similar case. For this reason, the article analyzes the doctrines of court precedent and explains which legal doctrine can be used to introduce court precedent into the legal system of Uzbekistan, which belongs to the Romano-German legal family. In Germany and Russia, which are part of the Romano-Germanic legal family, like Uzbekistan, court precedent is not a law but a source of law that does not have a normative legal color after the law. Due to this, proposals and recommendations were made regarding the legal mechanisms for its implementation in our republic.*

Key words: *Anglo-Saxon, source of law, precedent, judicial precedent, Romano-German, doctrine of stare decisis.*

Kirish

Ma'lumki, sud pretsedenti anglo-sakson huquq oilasiga xos element sanaladi. Mazkur huquqiy institutning shakllanishi, huquq manbasi sifatida foydalanilishi anglo-sakson huquq oilasiga kiruvchi davlatlar (Buyuk Britaniya, Irlandiya, AQSh, Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya va boshqa davlatlar) qonunchiligi bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, sud pretsedenti romano-german huquqiy tizimiga kiruvchi bir qator davlatlar (Yaponiya, Xitoy, Fransiya, Xorvatiya, Serbiya va boshqa davlatlar) uchun ham begona emas. Masalan, Fransiya kassatsiya sudining Huquqiy tadqiqotlar departamenti eng muhim sud qarorlari yoki birinchi instansiya sudlari uchun alohida qiziqish uyg'otadigan sud qarorlarining qisqacha mazmunini barcha sudlarga har ikki haftada “axborot byulleteni” shaklida jo'natadi. Bundan tashqari, sud ishlarini ko'rib chiqish tendensiyalari, sud statistikasi va ularning muddatlari to'g'risida kassatsiya sudining yillik hisoboti e'lon qilinadi. Maz-

kur turdagi hisobot Litvada yiliga ikki marta e'lon qilinadi [1, 4-b.].

Material va metodlar

Ushbu tadqiqotda asosiy metod sifatida qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy sharhlash hamda tizimlashtirish usuli tanlab olingdi. Shuningdek, sud pretsedentiga oid normalarning ifodalanishi tahlil qilindi va xorijiy mamlakatlar qonunchiligi bilan taqqoslagan holda, mavjud holatni yanada takomillashtirishga oid fikrlar ilgari surildi.

Tadqiqot natijalari

Avvalambor, sud pretsedentini to'g'ri tushunib olish lozim, ya'ni sud pretsedenti huquq manbasi sifatida faqatgina anglo-sakson tizimida emas, balki romano-german tizimida ham qo'llanilmoqda. Anglo-sakson tizimida birlamchi huquq manbasi normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi [2, 159–160-b.], lekin romano-german tizimida huquqning ikkilamchi manbasi normativ-huquqiy bo'lmagan hujjat hisoblanadi. O'zbekistonda ham xuddi shunday holatni kuzatish mumkin [3, 38-b.]. O'zbekis-

ton Respublikasida “yozma huquq” tizimi amal qiladi hamda Buyuk Britaniya va AQSh huquqiy tizimlaridan farqli ravishda, bu sud pretsedenti tizimi huquqiy ahamiyatga ega emas, ya’ni ma’lum bir ish bo’yicha qabul qilingan sud qarori boshqa xuddi shunday ish bo’yicha huquqiy ahamiyatga ega bo’lmaydi [4, 6-b.].

Angliya, AQSh va ularning tizimini qabul qilgan boshqa mamlakatlarda sud pretsedenti prinsipi amal qiladi: muayyan ish yuzasidan chiqarilgan qaror teng va pastki instansiya sudlarining barchasi uchun, basharti ular shunga o’xshash ish ko’rsa, majburiydir. Natijada rasman amal qilayotgan qonun, aslida, kuchga ega bo’lmagan vaziyat vujudga keladi [5, 45-b.].

Romano-german huquq oilasiga kiruvchi Germaniyada ham, Rossiyada ham sud pretsedenti qonun emas, balki qonundan keyin turuvchi normativ-huquqiy tusga ega bo’lmagan huquq manbasi hisoblanadi [6, 83-b.]. Germaniya sud pretsedentini qanday joriy qilgan? Germaniya sud pretsedentini “High Court Judgement Uniformity Act” – Oliy sudning unifikatsiyalangan qarori ko’rinishida joriy qilgan [7, 128-b.].

Huquqning manbasi normativ-huquqiy hujjatlar bo’lgan bizning huquqimizda sud pretsedenti (yoki kengroq *stare decisis*) qonunlardan keyingi ikkinchi darajada bo’lib, mazkur qonunlar mazmuni, g’oyalari va prinsiplari doirasida amal qiladi.

Bu bizga sudning huquqiy pozitsiyasini aniqlash uchun kerak. Germaniya va Rossiyada ham sud pretsedenti mavjud, faqat u qonun kabi majburiy kuchga ega emas [8, 178-b.].

Bunda sud hujjatlari asosan ikki shaklda huquqiy munosabatlarga ta’sir qiladi:

a) faqat muayyan nizoni sudda hal qilishda o’sha ishga nisbatan;

b) nafaqat sudda ko’rilayotgan nizo, balki muayyan sohadagi barcha munosabatlarga nisbatan, bu shakl ingliz huquqida tarqalgan bo’lib, sud pretsedenti keng sohadagi muno-

sabatlarni tartibga soladi (normativ-huquqiy hujjat kabi) [9, 108-b.].

O’zbekistonda ham allaqachon sud hujjatlarining keng miqyosdagi ta’siri mavjud. Bular konstitutsiyaviy sud qarorlari, bundan tashqari, Oliy sud Plenumi tushuntirishlari (masalan, qarorlari) bo’lib, ular nafaqat sud ishi doirasida, balki barcha huquqni qo’llovchilar uchun muayyan normani qo’llashda majburiydir.

O’zbekiston Respublikasining “Sudlar to’g’risida”gi qonuni 21-moddasiga ko’ra, O’zbekiston Respublikasi Oliy sud Plenumi qonunchilikni qo’llash masalalariga doir qarorlar loyihalari chiqaradi. Qonunning 25-modda 4-qismiga asosan, qonunchilikni qo’llash masalalari bo’yicha O’zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining tushuntirishlari sudlar, ushbu tushuntirish berilgan qonunchilikni qo’llayotgan davlat organlari va boshqa organlar, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va mansabdor shaxslar uchun majburiydir.

Tadqiqot natijalari tahlili

Butun dunyoda huquqiy aniqlik tamoyilini qo’llash dolzarb bo’lib qolmoqda (huquqiy aniqlik prinsipi barcha uchun aniq va adolatli o’yin qoidalarini belgilash va ta’minlashni nazarda tutadi [10, 880-b.]).

Qonun normalari mavhumligi, xilma-xiligi, kengligi, tez o’zgarishi, qonun chiqarish faoliyatining kengligi va unda professionallikni ta’minlash qiyinligi (populizm va lob-bizm kuchliligi) turli noaniqliklar, normalar ziddiyati, shuningdek, sud amaliyotida ham chalkashliklarga olib kelmoqda [11, 1440-b.]. Ayniqsa, O’zbekistonda normalarning tez o’zgarishi, turlicha talqin qilinishi, ularni qo’llashdagi ziddiyatlar huquqiy aniqlikni qaror toptirishni eng muhim vazifa qilib qo’yimoqda. Huquqiy aniqlik va barqarorliksiz esa islohotlarni amalga oshirib bo’lmaydi. Huquqiy aniqlik esa *stare decisis* doktrinasi hamda sudlar mustaqilligi, qonuniylik prinsiplari uyg’unligini taqozo etadi [12, 18-b.].

Huquqiy aniqlik, avvalo, sudlar tomonidan normalarni aniq qo'llashda namoyon bo'ladi. Bunday aniqlikka erishish uchun quyi sudlar xatolarini kamaytirish va sud amaliyotining bir maromdaligini ta'minlash uchun *stare decisis* (o'zb. "bir qarorda turish", ingl. "to stand by things decided") doktrinasini qo'llash zarur. Bu sud pretsedenti shaklida ham amalga oshirilishi mumkin [13].

Sud pretsedentining ijobiy taraflari:

1) aniq sud pozitsiyasini shakllantiradi va sudning huquqiy pozitsiyasi barqarorligini ta'minlaydi (qonun va adolat ustuvorligi nuqtayi nazaridan sud amaliyotini unifikatsiya qilishga yordam beradi), xatoliklarini kamaytiradi. Masalan, korporativ nizolar, QQS masalalarida;

2) odil sudlovni osonlashtiradi, sud yuklamalarini kamaytiradi;

3) sudlarda tashqi omillar (tazyiqlar) va korrupsiyaning oldini olishga xizmat qiladi, sud mustaqilligiga yordam beradi (ayniqsa, davlat idoralari va tadbirkorlar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda, bojxona, soliq va boshqa organlar o'z idoraviy manfaatlarini ko'zlaganda);

4) huquqni qo'llash amaliyotini oldindan bilish (*predictable*) va prognozlash imkonini beradi (bu tadbirkor va investorlar uchun juda muhim, masalan, xususiy mulk himoyasi bo'yicha).

Sud pretsedentini amalga oshirish mexanizmlari

Sud pretsedentini amalga oshirish mexanizmlari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1) ochiq tarmoqdagi sud qarorlarini tahlil qilish orqali sudning aniq huquqiy pozitsiyasini e'lon qilish;

2) oliy sud tomonidan ishni qayta ko'rishning rad etish asoslari tahlili;

3) preyuditsial so'rov instituti (modeli)ni qo'llash.

Ayniqsa, soliq qonunchiligining tez o'zgarishi va uning mukammallikdan ancha yiroqligi, ushbu qonunchilik butun biznes muhiti-

ga ta'sirga egaligi ushbu sohadagi sud amaliyotida bir qarorda turish, sudlar amaliyoti uyg'unligi, bu sohada qonun ustuvorligi va adolat prinsiplarini qo'llash zaruriyatini keltirib chiqardi. Soliq, ma'muriy va fuqarolik huquq sohalarida huquqiy aniqlik hamda qonun va adolatni idoraviy lobbizm va turli tiyiqsizlikdan himoya qilish aynan sud qarorlari ta'sirini oshirish, qonunni to'g'ri qo'llash bo'yicha sud pozitsiyasini shakllantirish va uni keng qo'llash bilan ta'minlanadi. Qolaversa, sudlar mustaqilligi ham yuqoridagi hodisalar bilan ro'yobga chiqadi.

Masalan, Soliq kodeksi [14]dagi prinsiplarni soliq munosabatlarida qo'llash, fuqarolik va iqtisodiy ishlarda da'vo mudдати va adolat prinsiplarini uyg'unlashtirish, ma'muriy munosabatlarning fuqarolik huquqiy oqibatlarini hal qilishda (snoslar) sudlarga qonunni qo'llashda huquqning asosiy g'oyalari va prinsiplari doirasida erkinlik lozim.

Sud pretsedenti nafaqat iqtisodiy, balki ma'muriy va fuqarolik odil sudlovida ham qo'llanilishi lozim.

Sud pretsedentini qo'llash xavflari quyidagilar bo'lishi mumkin:

a) ma'lumki, qonun xalq vakillari tomonidan qabul qilinib, uning irodasini anglatadi. Sud pozitsiyalari esa bunday irodaga bevosita ega emas. Shu sababli sud pretsedenti xalq irodasidan chetga chiqmasligini ta'minlashga hushyor bo'lish talab etiladi;

b) Oliy sud tomonidan yaratiladigan sud pretsedenti (u majburiy bo'lgan taqdirda) quyi sudlar mustaqilligini cheklashi mumkin [15, 2194-2195-betlar].

Lekin huquqiy aniqlik prinsipi sudlar mustaqilligidan ustundir, shu sababli ham qonun doirasida umumiy erishilgan sud pozitsiyasi sudlar mustaqilligiga daxl qilishi minimaldir.

O'zbekistonda sud pretsedentini qo'llash mexanizmlari

Bu Oliy sud (tegishli hay'atlari) tomonidan shakllantiriladigan muayyan masala

bo'yicha qarorlardir. Bunda qarorning barcha qismi ham pretsedent yaratmaydi. Qarorlar (pretsedent) nafaqat muayyan ish, balki shu masala bo'yicha boshqa ishlarga ham qo'llanilishini nazarda tutgan holda, aniq bir hay'at tomonidan qabul qilinishi, qaysi qismi pretsedent kuchiga egaligi aniqlanishi lozim. Bunda, muhimi, pretsedent barcha sudlar uchun majburiy bo'lishi shart emas, agar sud-da boshqa pozitsiya bo'lgan taqdirda, uning qarori o'z kuchida qolishi kerak, ehtimol, bu yangi pretsedent yaratishi mumkin.

Pretsedent yaratish sud hujjatlari aniqlanishi (qaror, Plenum qarori, tushuntirishlar va h.k.), doimiy o'zgarishlar kiritilishi va ularni olib borish qiyin bir jarayondir. Buning aniq mexanizmini ishlab chiqish vaqt talab qiladi.

Xulosa

Bugun sud pretsedentini O'zbekiston sharoitida qanday joriy qilish mumkinligi muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Bu borada

Germaniya va Rossiya tajribalari asosida sud pretsedentini amalga oshirishning quyidagi mexanizmlarini taklif qilish mumkin:

birinchidan, ochiq tarmoqdagi sud qarorlarini tahlil qilish orqali sudning aniq huquqiy pozitsiyasini e'lon qilish;

ikkinchidan, Oliy sud tomonidan ishni qayta ko'rishning rad etish asoslarini tahlil qilish;

uchinchidan, preyditsial so'rov instituti (modeli)ni qo'llash.

Mazkur mexanizmlarni amalga oshirish masalalarini kompleks o'rganish, jarayonga ham amaliyotchi, ham nazariyotchi yuristlarni jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Negaki sud pretsedenti amalda ishlab ketishi uchun u amaliyot bilan mos kelishi kerak. Buning uchun esa uni aniq-ravshan belgilab olish zarur. Tegishli normaning aniq bir shaklga kelishi esa nazariyotchi olimlarning ishtirokisiz amalga oshishi imkonsizdir.

REFERENCES

1. Karimov A. Sud pretsedenti anglo-sakson huquq oilasiga kiruvchi davlatlar qonunchiligining ajralmas qismi bo'lsa-da, romano-german huquqiy tizimiga kiruvchi bir qator davlatlar uchun ham begona emas [Although judicial precedent is an integral part of the legislation of countries belonging to the Anglo-Saxon legal family, it is not alien to a number of countries belonging to the Romano-Germanic legal system.]. "Milliy qonunchilikda sud pretsedenti instituti elementlarini joriy etish: zarurat, amaliyot va xorijiy tajriba" davra suhbat materiallari – Materials of the roundtable discussion "Introduction of the elements of the institution of judicial precedent in the national legislation: necessity, practice and foreign experience". Tashkent, 2022, p. 20.
2. Catlett F.W. The Development of the Doctrine of Stare Decisis and the Extent to Which It Should Be Applied, 21 Wash. L. Rev. & St. B.J, 1946, p. 158. Available at: <https://digitalcommons.law.uw.edu/wlr/vol21/iss3/2>
3. Muhammadiyev A.A. Fuqarolik huquqi tamoyillarining nazariy va amaliy muammolari [Theoretical and practical problems of the principles of civil law]. Tashkent, TSIL Publ, 2010, p. 258.
4. Hardisty J. Reflections On Stare Decisis, Indiana Law Journal, 1979, vol. 55, iss. 1, article 3. Available at: <http://www.repository.law.indiana.edu/ilj/vol55/iss1/3>
5. Toshev B.N. Milliy huquq tizimini rivojlantirishda huquqiy qarashlar va yuridik fanning o'rni. Yuridik fan va huquqni qo'llash amaliyotining dolzarb muammolari [The role of legal

views and legal science in the development of the national legal system. Actual problems of legal science and law enforcement practice]. Proceedings of the scientific-practical conference, 2020, vol. 1, Tashkent, Lesson press Publ., pp. 42–48.

6. Gushchina N., Glukhoedov M. Judicial precedent in Russian legal system: history, theory and practice. Modern law 2, pp. 79–85.

7. Stainer p., König D. The Concept of Stare Decisis in the German Legal System – a Systematically Inconsistent Concept with High Factual Importance. Studia Iuridica Lublinensia, 2018, vol. XXVII, no. 1, pp. 121–130. Available at: Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia <http://studiaiuridica.umcs.pl>

8. Civitarese S. A European convergence towards a stare decisis model? Revista Digital de Derecho Administrativo, 2015, no. 14, pp. 173–194. Available at: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=503856210009>

9. Bodrov S.Y. A judicial precedent in the system of sources of Russian law: theory and practice. Abstract of PhD thesis. Ulyanovsk, SEIHPO “Ulyanovsk State University”. 2004, 208 p.

10. Lewis S. Precedent and the Rule of Law Author Notes. Oxford Journal of Legal Studies, 2021, vol. 41, issue 4, pp. 873–898, Doi: 10.1093/ojls/gqab007

11. Lash K.T, Originalism, Popular Sovereignty and *Reverse Stare Decisis*. 93 Va. L. Rev. 1437, 2007, pp. 1438–1471

12. For a more in-depth analysis cf. P. Lassahn, *Rechtsprechung und Parlamentsgesetz*, Mohr Siebeck. 2017, p. 18, 33,

13. Solanki S. What is stare decisis in simple terms? Available at: <https://legal.thomsonreuters.com/blog/the-doctrine-of-stare-decisis/>

14. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi [Tax Code of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Yuridik adabiyotlar Publ., 2022.

15. Kurt T. Lash, The Cost of Judicial Error: Stare Decisis and the Role of Normative Theory. 89 Notre Dame L. Rev. 2014, no. 5, pp. 2189–2218.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2023-YIL 3-SON

VOLUME 3 / ISSUE 3 / 2023

DOI: 10.51788/tsul.jurisprudence.3.3.

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y. f. d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Mas'ul muharrir: N. Ramazonov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Mahmudov, Y. Yarmolik,
F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Veb-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 26.06.2023-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 5,81 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 35.

TDYU tipografiyasida chop etildi.